

MISKOLCZY AMBRUS

Egy román népballada végzete

AVAGY TÁJKÉP FEKETE ÉS VÖRÖS BÁRÁNYOKKAL



A népballada *A báránka (Miorița)*. Az 1850-es években hozta forgalomba Vasile Alecsandri, románul és franciául. Nyolc magyar fordítását ismerjük. Olyanok tolmácsolták, mint Moldován Gergely, Iosif Vulcan, Kádár Imre, Erdélyi József, Komjáthy István, Kiss Jenő, Illyés Gyula és Gelu Păteanu. Válasszuk a második fordítást, amely a Kisfaludy Társaság reprezentatív vállalkozásában jelent meg *A Hazai Népköltészet Tára* harmadik kötetében. Íme:

A kis bárány

Kies hegyoldalról,
Egy kis mennyországból,
Ereszkedik íme
Le a völgy ölibe
Három nyáj báránka
Három kis juhással.
Egyik moldován,
Másik unguereán,
Harmadik vrancsán.
S amaz unguereán
És eme vrancsán
Összebeszélének
És megesküvének,
Hogy ha a nap lemén,
Megölik lementén
Szegény moldovánt,
Ki senkit sem bánt,
Ámde nyája szebb,
Nagyobb, becsesebb,
Hűbb kutyái vannak,
És lovai jobbak!
Ámde egy kis bárány,
Göndör, jerke bárány,
Három napja már

Szája egyre jár,
És nem eszik már.
– „Kis báránkám, lelkem,
Mi lelt, mondsza nekem?
Három napja már
A szád mindig jár,
A fű fonnyadt már?
Vagy beteg vagy talán,
Édes, kis báránkám?”
– „Bácsim, hajtsd el nyájad,
Hagyd el ezt a tájat;
Egy csalit amott
Ad füvet legott
S nektek árnyékot.
Gazdám, én jó gazdám,
Hívj egy kutyát is ám,
Szilaj, hamis ebet,
Hídd a leghívebbet,
Mert ha a nap lemén,
Meggyilkolnak estén
Amaz unguereán
És eme vrancsán.”
– „Berzai báránka,
Ha valót beszélsz ma,

S ha meghalnék rögtön
 Ott a muhar földön,
 Mondd meg vranacsánnak
 És unguereánnak,
 Kérd: temessenek el
 Itt valahol közel
 Az akolban, legyek
 Mindig tiveletek,
 Végén az akolnak,
 Hol ebim csaholnak.
 Mondd nekik azt így,
 S a fejemhez vigy
 Bükk-fa furulyát,
 Kedves hangot ád,
 Egy csont furulyát,
 Mely bús hangot ád,
 Bodza furulyát,
 Tüzes hangot ád!
 Majd ha jó a szél,
 Általok beszél,
 Összegyűl kis nyájam,
 Sírni fog utánam.
 De a gyilkosságról
 Ajkad semmit sem szól;
 Mondd meg nekik nyíltan,
 Hogy megházasodtam,
 A nőm király lánya,
 A világ arája,
 És nászunkkor legott
 Egy csillag lehullott;
 A hold és a nap
 Tarták koszorúnkat,
 Fenyők és jegenyék
 Voltak a násznépség,
 Papok a nagy hegyek,
 Madarak zenészek,
 Bájdalú madárkák,

S a csillagok fáklyák.
 És ha meglátsz,
 Hogyha találasz
 Egy jó öreg anyát,
 Kit gyapjú-öv fog át,
 Kinek szeme nedves,
 S a mezőkön keres,
 Mindenkit kérdezve,
 És mindenkit kérve:
 „Vajon ismertétek,
 Láttátok-e, kérlek,
 Szépséges fiamat,
 Gyűrűn áthúzottat?
 Az ő kedves arca
 Tiszta tejnek habja,
 Piciny kis bajusza
 Búzának kalásza,
 Az ő drága haja
 Hollónak tollúja,
 Az ő szemefénye
 Az erdők kökénye
 Édes kis bárányom,
 Könyörülj anyámon,
 S mondd el neki nyíltan,
 Hogy megházasodtam,
 A nőm király lánya,
 Mennyország arája.
 S édes jó szülőmnek
 Ne beszélj el, kérlek,
 Hogy nászunkkor legott
 Egy csillag lehullott,
 S fenyők és jegenyék
 Voltak a násznépség,
 Papok a nagy hegyek,
 Madarak zenészek,
 Bájdalú madárkák,
 S a csillagok fáklyák!”

Az érem másik oldala, hogy 1866-ban a pesti román vicclapban talán éppen ugyanez a Iosif Vulcan a vízaknai választást *A bárányka* tréfás parafrázisával figurázta ki. Ebben a három pásztor (a moldován, a szászvárosi és a mokány) összebeszéltek, hogy feleségül veszik Szkítia – testes – királynéját, de a bárányka figyelmeztet, hogy a gonosz unguerean és a magyar életükre tör, de a pásztorok elszántak, közlik a vízaknai báránnyal, hogy az édes élet vonzásában akár Kínába is elmennek, ha tele lesz az erszény, majd közlik az

anyának és a választóknak szóló üzenetet a házasságról: Deák és Tisza tartotta a koronát, Bömches és Tulbaş volt a násznép. Másképpen szólva: a helyi román képviselő eladta magát a magyaroknak a helyi nagyságok segédletével.

Vulcan műfordítása és annak parafrázisa jól érzékelteti a ballada végzetét, azt, hogy a romantikus áhítatoskodás és az alkalmi humor egyaránt felkarolta. Aligha véletlen, hogy ez a kettős kultusz 1945 után már saját maga satírája lett, hol fekete, hol vörös bárányt léptettek színre, amit a folklorisztika komolysága sem ellensúlyozhatott. Ebből az állat- és emberkísérletből idézünk fel néhány jellegzetes mozzanatot, előre bocsátva, hogy a történelem komor komolytalanságában *A bárányka* őrizte a komolyságát.

Az 1848-as emigránsok számára belépő volt a párizsi szalonvilágba, össznemzeti szinten valamiféle nem hivatalos nemzeti himnusz lett. A nemzeti himnuszok változtak: a *Miorița* túlélte a történelmi fordulatokat. Igaz, egy időre betiltották, mert a Szovjetunió 1944-ben újra bekebelezte Besszarábiát, ez lett a Moldáviai Szovjet Szocialista Köztársaság. Ennek irodalma és történelme pedig azonos Moldva történetével, nyelve román, amelyet moldávnak neveztek át, ugyanakkor megint visszatértek a cirillbetűs íráshoz. Az viszont már sértette a moldáv öntudatot, hogy a balladában éppen a moldvai pásztor ölik meg, anélkül, hogy védekezne, ugyanakkor ez a ballada a moldvaiak hősi önvédelmi harcait dokumentálta, persze azt is kiemelték, hogy a moldáv már optimista. Ezért hol kivették a balladát az iskolai tankönyvekből, hol visszatették. Közben olyan monográfiát írtak róla, amely az imamalom monotóniájával ismétli a pásztor lelki nagyságát, ami anyja iránti szeretetében nyilvánult meg, és „a dolgozó nép összes pozitív tulajdonságát” képviseli. Ion Druță *Pásztorbot* című novellájának hőse át is ment mindenben, amin csak egy osztálylenségnak minősített ember a falu világában átmehetett. Bányában végzendő kényszermunkára is ítélték. De előtte is, utána is csak furulyázott, és mindenre csak annyit mondott: jól van. A végén már vén ostobának tartották, de csak az ő sírján nőtt fű, és ott lehetett megtartani a pománát: az elhunytak lelki nyugalmát biztosító halotti tort; ő maga is havasi fű volt, zsebében is azt tartotta, lelkében is, szívében is.

Romániában 1949 után is néhányszor kivonták a forgalomból *A báránykát*, úgyhogy a csángó halálházasság-ballada közlése 1954-ben hatékony és kemény figyelmeztetésnek bizonyult, hogy lassan ideje visszavenni. De a visszafogadásban természetesen nem esztétikai szempontok játszottak döntő szerepet, hanem a kommunista politika pragmatizmusa és nacionalizálódása. 1954-ben a moldáviai iskolai tankönyvekben is már a ballada nemcsak a moldáv honvédőről szólt, hanem „az emberi lélek leggyöngédebb húrját” szólaltatta meg. 1994-ben viszont *A moldovánok a történelemben* című – román – könyv azt fejtegette, hogy a román szó nem is fordul elő *A báránykában*, és különben sem fejezheti ki a román nemzet egységét, mert hiányoznak belőle a romák. Mire Ornea – akit akadnak, akik nem a román nép testéből és véréből valónak minősítenek – így nyilatkozott: „Nehéz elképzelni *A bárányka* – egyik fundamentális mítoszunk – ennél hamisabb, aberráltabb és aljasabb értelmezését.”

A bárányka a nemzeti egységnek volt és lett a szimbóluma. A horizontális és vertikális nemzeti integráció jelképe. Kisajátítása az ideológiai térben napi politikai feladattá emelkedett. Rejtélyességével is csak magára vonta a figyelmet. Időtlenségével valami örökre utal. Mély érzelmi telítettség és esztétikai szépség jellemzi. És mindez tág teret ad az értelmezésnek, annak, amely az egyéni sorsban és a nemzeti sorsban való gondolkodást

egyesíteni tudja. Társadalmi különbség nélkül szól mindenkire, és mindenki megtalálja benne azt, amit keres.

A mioritikus diskurzus egészében két vonulatot lehet elkülöníteni. Az egyik a nagy vonulat. Ezen a szinten születtek az értékek, még akkor is, ha hordozóik olykor oly élesen szembekerültek egymással. Ez egyben a tragikus szint: feltárul a kismemzeti lét sok tragikus mozzanata. A sértettségtől az önpusztítás reakciójáig. Alatta húzódik a komikus szint: a nagyot mondani akaró handabanda, az olcsó esztétizálás és az agresszív mártírológia.

Sajnos 1945 után Romániában a nagy írók sok rosszra adtak példát. Méghozzá, ami külön fájdalmas, olyanok, akik korábban nem képviseltek szélsőségeket. Először Mihail Sadoveanu, aztán Tudor Arghezi, aki lassabban hajlott az alkura, és nem is ment el olyan messzire. Azért – egy népművészeti kiállítás alkalmával – megengedte magának „a kényelmetlen megállapítást, hogy a »tudós« költészet nem tudta elérni a *Miorița* színvonalát, legfeljebb talán a nagy boldogtalan, Eminescu *Esthajnalesillagával*”. És miután a tehetség-kiválasztás követelményét kellőképpen meghányta-vetette, így koronázta meg az eszme-futtatást: „Az aranyba csiszolt és munkált gyémántból természetesen ékszer lesz. De természetes állapotában nem található meg a mosdószappanban: a szénben kell keresni, a földben, ahonnan kinő a kukorica is.” Arghezi már korábban is haragudott azokra, akik luxusban éltek (ld. finom utalását a kézmosásra), a szénbányászat éppen aktuális volt a nehézipar kultusza miatt, Hruscsov elvtárs pedig nemsokára kitanítja majd az amerikaiakat, hogy miként kell kukoricát ültetni – mint ezt filmben is láthattuk. És közben élvezték azt, hogy a sztálini terror után beköszöntött az olvadás korszaka.

A *Miorița* az „olvadás” szakaszának is segédeszköze lett. A börtönből kieresztettek szívesen karolták fel a témát. Ki opportunizmusáról igyekezett tanúságot tenni, ki pedig úgy érezte, vallhat az örök emberi lélekről. Traian Herseni, több vasgárdista brosúra szerzője, aki éppen a pásztorélet szociológiájának feltárással tűnt ki a 30-as években, a „zseniális költemény” kutatását és értékelését nem szociológiai problémának minősítette, hanem esztétikainak, és eme gondolat következetes kivitelezését, minden következményével együtt, a marxista esztétika fényében tartotta megvalósíthatónak (cenzorral, cenzor nélkül, vagy annak ellenében – nem tudjuk). A kiváló irodalomtörténész, Vladimir Streinu szerint „az emberi lélek örök dokumentuma” a *Miorița*. A gyilkos pásztor maga az emberi sors. Az áldozat, aki juhait mellé akar temetkezni az ember metaforája. Az örökkévalóság ellensúlyozza az egyéni mulandóságot: „A *Miorița* győzelem a halál fölött, vagy pontosabban az emberi élet korlátai fölött, a román embernek az objektív univerzummal való rokonságát fejezi ki, azt a szükségletét, hogy magasabb, egyének fölötti rendbe épüljön be. Az a társadalmi rend, amelyben élt, a halál révén örök szellemi renddé változik. Ez a ballada értelme, ami egyedülívé teszi az egész világon.” A halál és az esküvő asszociációja megtalálható Shakespeare-nél, Edgar Poe-nál – és a beavatott olvasónak az is eszébe juthat, hogy mintegy három évtizede, még másoknál is. De nehogy azért elkalandozzon a fantázia, szerzőnk Arghezi költészetében is gyorsan kimutatja a mioritikus vonásokat, és reinteegrálódunk a hazába, amelyet – hogy senki se izgassa fel magát a kellesténél jobban – végül szocialista hazának tekint a költő. Liviu Rusu – 1967-ben – közepesen ékes franciásággal Michelet-vel szállt vitába, amikor a néplélek eme pecsétjéről értekezett. A rezignáció nem nemzeti vonás – mint Michelet állította. Oh, nem: „A rezignáció, a *Miorița*-ban éppen azt a »megoldás«-t jelzi, amelyet a népi költő javasol az élet értelméhez kapcsolódó

kérdések megoldására. És ha a költő nem is tudja megragadni a halál elkerülhetetlenségét, fantáziájának gyeplőjét kiengedve, ki tudja fejezni az élethez való forró ragaszkodást.” Közben az idézett szerző egy egész könyvet írt a román népköltészet világszemléletéről, amelyben természetesen nagy színeváltozások tanúi lehetünk. A *Miorița*-ban az ember beleolvad a természetbe és visszatér oda, ahonnan vétetett. A mioritikus halál az élethez való ragaszkodás megnyilvánulása. A képzelet szárnyalása a reménytelenség mozzanatait derűs szemlélet mozzanataivá változtatja át, amelyek vigaszt nyújtanak, és ezek az életet nyomorúságaival együtt a felemelkedés nagyszerű látomásává változtatják át, a szenvedések agyagából az üdvözültek nagy boldogságainak álombirodalmát teremtik meg, amelyben az élet lüktetése az egész lét lüktetésével egy és azonos. Komikus, groteszk és tragikus az, hogy a szerző elfelejti korábbi – 1935-ös – munkáját, amelyben a román népköltészetet nem optimizmusa miatt magasztalta, hanem a fatalizmusban látott értéket. A mioritikus pásztor „meg van győződve, hogy szenvednie kell és alá kell vetnie magát sorsának, mert a dolgok természete ezt követeli”. A román folklóralakok nem bűneikért szenvednek, hanem azért, mert »meg van írva«, és ez az érdek nélküli szenvedés emeli a román népköltészetet „valóban spirituális szintre”. És ne felejtjük, akik így írtak, maguk is szenvedtek, hosszabb-rövidebb ideig. (Liviu Rusu például azért, mert könyvecskét írt a legionárius énekekről.)

A belpolitikai „olvadás” vagy inkább csak valami rövid ideig tartó kísérletezgetés a liberalizálás lehetőségeivel és egyben az internacionalizmussal szemben a nacionalizmusnak a felkarolása új távlatokat tett lehetővé a *Miorița*-értelmezés számára. Amikor kibontakozott a nemzeti érdekérvényesítést hirdető külpolitika, Marin Sorescu – kimondatlanul is – a világirodalom élére állította a balladát. Mert: „Valamiféleképpen a mi pásztorunk fölötté áll Hamletnek, aki a problémákat a lét és a nemlét között helyezte el. A *Miorița* pásztorra biztosra megy. Ez a biztonság lep meg bennünket és ebben áll az ő fölénye.” És ezzel túl vagyunk optimizmuson, pesszimizmuson: örök zónába értünk. Örök itt az élethez és színhelyéhez való ragaszkodás, következképpen örök a haza. Örök temető. Mert ha a vikingeknek karddal kellett megszerezniük azt az illúziót, hogy bekerülnek a Walhalába, a mioritikus térben az ősi föld volt a legbiztosabb kard az örökkévalóság meghódítására. („Nem tudom, hogy történéseinknek szüksége van-e még erre az évrre, hogy kimutassák, nem minden őslakó vonult ki Aurelianusszal.”) De ez még semmi, mert „a *Báránka* szelíd feje ott vigyáz a rembrandti sötétben, ami jelenthet hegyeket is, vizeket is, erdőket is, és feltűnnek melankolikus és rezignált szemei, láthatjuk, amint friss füvet rágicsál előérzésektől rekedt szájában”. Ez felülmúlhatatlan még akkor is, ha egy fáradhatatlan fűzfapoéta három rendszerváltozáson – királyi diktatúra, Antonescu-diktatúra, kommunista diktatúra – keresztül masírozott a maga *Miorița*-eposzával, amelynek első változata – a bevezető szerint – „a nép szájából származik”, az 1965-ös harmadik, de már kéziratban maradt változatából megtudjuk, hogy a ballada a keresztény terror elől a hegyekbe menekült pogány költő műve, de a végén azért a népek egyesülnek a kommunizmusban. Az első két változat egyszerűbb volt: tíz tiszántúli magyar és a vrancea-i (tehát külső ellenség és a belső áruló) teljesíti be a végzet akaratát, de jön majd két sas és egy magas sziklán megépíti a hős sírját, aki onnan pásztázza a tájat, miközben szól a furulya stb. Antonescu, a diktátor meg is köszönte a művet, a kommunistákra már nem hatott, úgy látszik, a vallásellenesség akkor éppen túl sok volt már nekik. Ezzel szemben a nyugati emigrációban is dák ballada

A *báránkyka*, és míg *Isten a száműzetésben születik* című regényben Rómában félnek a haláltól, ez „minket nem tölt el félelemmel”. Természetesen az Anania szerzetes által írt nagyszabású *Miorița*-színdarab hősei sem félnek, bár ennek szerzője nem a száműzetés keserű kenyerét ette, hanem azt, amit 1958-tól 64-ig a börtönben kapott. Münchenből pedig a magáét, hogy a szocialista realizmus szekerét tolja.

A Ceaușescu-korszak tragikomikumát csak a groteszk mestere tudta így megragadni. Nem tudjuk, sírjunk, ne vessünk, vagy meneküljünk... az italba. A klasszikussá emelkedett költő, Nichita Stănescu ez utóbbit tette.

Stănescu egyik gondolattörredék gyűjteménye érzékelteti a legjobban talán a Ceaușescu-korszak eufóriáját és óhatatlan kiábrándultságát:

„A legfontosabb gondolat az, amely agyamban másodpercről másodpercre ismétlődik.

Boldog vagyok, hogy Románia állampolgára vagyok. [...]

Román állampolgárnak lenni szeretet és választás, nem pedig a kémcső véres állapota” – olvashatjuk a „Lélegzések” című könyvének „A haza állampolgára” fejezetében. „Az ember, mint létező méltósága” fejezetből pedig megtudjuk:

„Az ember mint létező (ins) méltósága nem bír semmi jelentőséggel, ha a nemzet és az állam méltósága nincs biztosítva.

Ahhoz, hogy harcoljon az ember és hogy érdemes legyen harcolnia a személyes méltóságért, mindenekelőtt az államot kell biztosítani és fenségessé tenni, ha kell, végső áldozattal. Semmi sem sok, ha közös organizmusunkról van szó, alapvető életünkről: államunkról, országunkról, általános és fennkölt állapotunkról, a fény legteljesebb sebességében, megvilágítván minket.”

„A nemzet eszméje a románoknál” cím alá sorolt gondolatok többsége viszont a népdalokkal és népi énekekkel foglalkozik. És aztán előbukkan az újabb fejezet: „*Miért a Miorița és miért csak ő.*” Íme a válasz:

„I.

Ha az arany kivonatát elő tudnók állítani, ennek neve pontosan az lenne, ami: Arany.

II.

Maga a *Miorița* ilyen kivonat.

Végtelenség hordta hosszú név.

III.

És mégis, a csoda belsejéből induló mozgás megállítható, ily módon: ne mondd ki.

IV.

A román nyelv legkatedrálisabbja és legtöbbet mondója azt mondja: ne mondd.

V.

Azt hiszem, az emberek azért alszanak általában éjszaka, hogy megálmodják a valót.

VI.

Álmodd meg önmagadat, hogy magad lehess, amikor felébredsz.

II.

„Hova ment el?

A hegyekbe, fel!”

Az ember nem tudván felfedni magát, megálmodja és felfeszíti magát egy szó keresztjére.”

Mi hát a *Miorița*? Nem tudjuk meg, bár sejtjük: mítosz akar lenni. Mert Stănescunál a mítosz a hosszan feldicsőített és gyakran ismételt aktus, mely megkövesedik az emlékezetben. „A mítoszok a legrégebbi és első tanúságok az emlékezetben arról, hogy az egyed elválik saját számától, az egytől.” Reintegráció viszont nincs. Van törvény, mely „felmagasztalható a visszhang, a fájdalom, a feszültség, az üvöltés vagy a költészet révén”. Csak éppen – az következik a felsorolásból, hogy a törvény – nem mondható ki. Márpedig: „Amit egyáltalán meg lehet mondani, azt meg kell mondani világosan; amiről pedig nem lehet beszélni, arról hallgatni kell” – írta Ludwig Wittgenstein. Tudta ezt Stănescu? Talán érezte. Hiszen ahogy a román nyelvűről vallott, már-már erre utal, bár világnézete kollektivistá. Mint láttuk, az egyén csak népében élheti életét. A román nyelv neve – hangsúlyozza Stănescu – „egész népünk neve, élete e nép sorsa”. Wittgensteinnél: „Nyelvem határai világom határait jelentik.” Nyelv és logika pedig nem kerülhetnek ellentmondásba: „A logika betölti a világot; a világ határai az ő határai is.” Stănescu a való világból akart kitörni, abból, amelyben az ő érzései is egy borzalmas apparátus és a román kultúrát mélyen megálázó ravasz zsarnok eszközeivé válhattak és váltak. A kimondható kimondhatatlanná és a kimondhatatlan kimondhatóvá változtatására tört. Ennek az önrombolásnak próbált a szavakkal esztétikai értéket adni. A *Miorița* alkalmat adott a kimondhatatlannal való kísérletezésre, a szavak keresztjére való felfeszítettetésre. Transzcendentális távlatot nyitott, transzcendencia nélkül. A *Miorița*, pontosabban a mioritikus diskurzus részeseinek tragédiája a politika – az olcsó politikai propagandától a bűnös terrorig vagy az annak való ellenállásig. Ez utóbbi jegyében a fatalizmus-kultusszal szemben élt az az értelmezés, amely szerint a pásztor nem adta meg magát ellenfeleinek, hanem harcra készült, és saját halálával mint egy lehetőséggel számolt. Az erdélyi kolindákban amikor az áldozatnak felteszik a kérdést, hogy mitől akar meghalni, puskától vagy kardtól, akkor ő a lefejezést választja, és bár ennek hajdani értelmét ma még nem látjuk tisztán, ez arra utalhat, hogy harcolni akart. Vagy egyszerűen csak valami emberáldozat szertartás emlékét őrző mítoszlól lenne szó?

Az esztétizálás – mint láttuk – óhatatlanul a napi politika terére vezet. C. A. Rosetti használta fel először közvetlen napi politikai célokra a *Miorițát*. Michelet-t félre is vezette. A román politikai gondolkodásban ez a vonulat azonban nem tudott felerősödni. Egyrészt eredeti ízléstelensége miatt, másrészt azért, mert a nemzeti hiúságot sem legyezte a magyar gyilkos – román áldozat modell. A *Miorița* kultusz hívei lehettek „rinocéroszok”, de a *Mioriță*ból nem csináltak rinocéroszt. Mint tudjuk, E. Ionesco a *Rinocéroszok* című színjátékát hajdani romániai élményei alapján írta, amikor látta, hogy a Criterion kört minként hagyják el barátai azért, hogy belépjenek a Vasgárdába. A mioritikus rinocérosz a nacionálkommunizmus terméke. Az Erdély története ellen pamfletoló tollforgató: Titus Popovici – akarata ellenére – előállította a mioritikus rinocéroszt Petőfi – és a magyarság egésze – ellen. A román zszurnaliszta egyik szintén kiváló magyar kollegáját kommentárostul idézzük: „Popovici-nak már a kiindulópontja is megdöbbentő. Összeveti a román népköltészet világszép remekét, a *Miorițát* [...] – ámde ez az összevetés nem holmi irodalmi komparatiztika szférájában történik; Titus Popovici azt kutatja indulatos írásában, hogy – melyik a magasabb rendű! A hajdani román pásztor nép »bölcséleti nagyszerűségében megrendítő műveket hozott létre (A Bárányka), sokkal magasabb rendűeket, mint például

az Isten sovén kisajátítása, ahová le tudott alacsonyodni még egy olyan nagy költő, egy lángész is, mint Petőfi, elragadva a nacionalista egzaltáció szerencsétlen hullámától!»,

A tragikum és a komikum olykor egymásba játszik, de az pontosan látható, hogy ki tartozik a nagy vonulathoz és ki kerül a kis vonulat sodrásába.

A *Miorița* nem eposz, mint a *Kalevala* és nincs is mögötte olyan mitikus világ. Mégis történeti szerepe a *Kalevala*éhoz hasonlít a leginkább. Igaz, a nemzeti kohéziót nem egyszerűen az idegen hatalommal szemben erősítette, hanem a belső nemzeti megosztottságot próbálta áthidalni, akarva-akaratlan tükrözve azt a belső „polgárháború”-t, amely a választási csatáktól és csalásoktól Európa legaljasabb és legszennyesebb börtönvilágához vezetett. A mioritikus gyilkosság polgárháborús mozzanat. Amikor Octavian Gogát a Kolozsvári Egyetem díszdoktorává választották, akkor ő – mint már utaltunk rá – az egyesülés balladájaként aposztrofálta a *Miorițát*. Beszédéből a közhelyeken túlmenően megtudjuk, hogy a *Miorița* – „a népi szenzibilitás ragyogó monumentuma”, „a határtalan kozmikus ölelés titká”-t fejezi ki stb. ... – „mentes az idegen portól”. (Mintha az ungurean nem magyarszágit jelentett volna?) „Látják milyen világos földrajzi fogalmak éltek a pásztor elméjében [...] Milyen hitványak, gyengék voltak az a mulékony rendszer által megvont határok a pásztorékkal szemben, melyből árad az örökkévalóság.” A nemzeti egység fölötti öröm feledtette, hogy a *Mioriță*ban valakit megölnek. Vagy ez már nem is fontos? – mintha azt a gondolatot előlegezné meg Goga, melyet a már idézett Sorescu fejtett ki *A harmadik karó* című színdarabjában, melyben minden dák-román karóval születik. És Dracula, a főhős önmagát húzza – aranyozott – karóba, két – latorpótló – karóba húzott között. A megváltás gondolatának morbid változata ez, a Dracula „első osztályú export-áru” nacionalizálása.

Közben kemény harc tört ki „a mioritikus tér”-ben. Méghozzá Mircea Eliade cikke kapcsán. 1970-ben az irodalomtörténész Dumitru Micu egyetértő rokonszenvvel mutatta be az irodalomkritikai hetilapban a chicagói professzor cikkét. Külön hangsúlyozta, hogy térségünk népei, ha nem tudtak ellenállni az elsőpró számbeli fölénynek, akkor a pásztor magatartásához folyamodtak: „a profán világ által megtagadott boldogságot szakralizált mitikus térbe vetítették”. Ez azonban sok volt. Az 50-es évek nagy értelmiségi puhítója, Miron Constantinescu két hét múlva már „helyre tette” a dolgokat. Felhívta a figyelmet Eliade módszerének ama fogyatékoságára, hogy nem vizsgálja meg a mítoszok és szimbólumok megjelenését kikövetelő gazdasági, társadalmi és kulturális feltételeket. Ami pedig a sorsot és végszetet illeti: „A román nép történelmét az elnyomó erők elleni állandó harc jellemzi, a legnagyobb csodálatra méltó kitartás, az a művészet, mellyel nehéz (olykor tragikus) körülmények között manőverezett, és a győzelmet hozó kitartás.” A törökellenes harc, a polgári forradalom, a szocializmus építése harccal és áldozattal járt. Közben pedig bízni kell a jövőben. A *Miorița* nem magyarázhatja a történelmet. De azért Eliade esszéje felhívás lehet a vitára.

A vita – természetesen – nehezen bontakozott ki, hiszen arról kellett volna szólnia, amiről nem szólhatott, és mégis szólt. Óvatosan ugyan figyelmeztettek arra, hogy a *Miorițát* és mítoszát meg kellene különböztetni, de ez lehetetlennek bizonyult. A mioritikus pásztor nem áll ellen mint Siegfried vagy Roland, viszont képes arra, hogy megteremtse saját eltűnésének mítoszát, és nem is biztos, hogy meghalt. Egyébként: „Íme ez a bátorság: hogy az ember elfogadja az eltűnést, egy himnusz árán, örökségképpen a Himnusz

hagyva hátra”. A megbékélt pásztor ereje és bátorsága révén diadalmaskodott a Költészet. De nemcsak az, hanem a dák gondolat is. Mircea Eliadét ezen a téren próbálták felülmúlni, dákizmusában. Így került sor – a dolgok természetéből, vagy talán okos titkosrendőrök intuíciójának eredményeképpen – egy dák diverzióra Eliade antikommunizmusa ellen. A *Miorița* 1974-ben a *Gilgames* eposz mellé került. És új felfedezésként előkerültek a korábbi dák spekulációk. A mioritikus pásztor ősi dák rítus részese. Hiszen a dákok lándzsával hajigálták azokat, akiket követként főistenükhöz, Zalmoxiszhoz küldtek. A pásztor is ilyen közvetítő, aki alig várta, hogy indulhasson. Igaz, akadt, aki melodramatikusan minősítette emez elméletet, de válaszként azért mégsem sértegették, legfeljebb újra el kellett olvasni a dák tézis bővebb változatát. És mindez így tovább, egészen Henri H. Stahl fellépéséig. Hogy milyen küzdelmek folytak a kulisszák mögött, nem tudjuk. Azt sem, hogy milyen indokokkal lehetett zöld utat adni Stahl könyvének. Az viszont tény, hogy a vitát korábban tartották azok, akiknek ez volt a feladata. Stahl például nem válaszolhatott az őt ért alantas támadásokra, miközben határozottan elhatárolta magát a román népi mitológia-kultusztól. Hogy mi a román népi mitológia: „Nem tudjuk” – vallotta az egyik körkérdés alkalmával. „Eliade úgy nyilatkozott Zalmoxiszról, hogy nem győzött meg arról, van-e hozzánk valami köze.” A mitológiából pedig csak nagyon tehetséges, zseniális írónak szabad merítenie. „Egy profán nem hivatott arra, hogy ilyen dolgokban fejtse ki véleményét.” Ami a népi mitológiát általánosságban illeti, ez „a népi kultúra rendkívül komplex része, hiszen egész sor elképzelést foglal magába az istenekről, lelkekről, az evilágról és a túlvilágról, az emberi sorsról stb., tehát nemcsak vallás és filozófia, hanem empirikus tudomány, amely egész szertartással, rítussal és irodalmi alkotásokkal fonódik össze”.

A *Miorița* viszont az újabban nekilendülő mitologizálással fonódott össze. Igaz, az újmitológiai irányzat inkább csak igyekezett, még akkor is, ha sok megszívlelendő szempontot vetett fel. Kísérlet arra, hogy a *Miorița*-ban valami hajdani eposz maradványát fedezzék fel, vagy a természet és ember kapcsolatát kimerítően magyarázó mítosz és rítus együttesét, ami lehetőleg a dák mitológiához kapcsolódik, hogy annak a Ion Filipciucnak a körkérdésére utaljunk, aki 1991-ben *Miorița* címmel folyóiratot is indított. Az újmitológia legmonumentálisabb terméke pedig az egész mioritikus diskurzus áttekintése után azt fejté ki, hogy a román népballada a természet megújulásának nagy mítoszáat rejti magában. A szakma azonban azért is elutasította e munkát, mert szerzője buzgó fölényeskedéssel oktatott ki komoly tudósokat. A román folklorisztikának abban is ellentmond az említett könyv, hogy fő tézisét az Alecsandri-féle változatra építi, még akkor is, ha van olyan nagy folklorista, aki a költemény végét autentikusnak tartja, és nem Alecsandri költői leleményének termékét látja benne. (Egyébként a közelmúltban került elő a *Miorița* első ismert román változata, a 18. század végéről, Erdélyből. Ez a kolinda egész sor olyan elemet is tartalmaz, amelyek más balladákban is fellelhetők, mint ezt a román népballadák egyik olasz szakértője is elemezte, korábbi módszeréhez híven.) De hogy mennyire illuzórikus egyetlen változatra építeni, arra az irodalomtörténészek már ismert álláspontja mellett az is figyelmeztet, hogy az elmúlt néhány évtizedben is néhány nagy tapasztalatú – a terepen otthonosan mozgó – tudóst egész életén keresztül foglalkoztatott a *Miorița* – mint A. Fochit, I. Diaconut és Al. I. Amzulescut. A már idézett Diaconu szinte egész életét a *Miorița*-nak szentelte, amikor összegyűjtötte a vranceai változatokat.

Mi hát a *Miorița*? Mítosz? Nem tudni pontosan, milyen mitikusnak nevezhető hiedelemvilághoz kapcsolódott. Nem tudni, hogy volt-e egyáltalán olyan mítosz vagy epikus előadás, amelynek része lehetett. A folklórtudomány nem tud semmi biztosat nyújtani, bár sok szakmai bravúrt tud felmutatni e téren is. De nem is a *Miorița* mint mítosz a témánk, hanem a *Miorița* mítosza, a *Miorița* életrajza. Ez a 19–20. századi mitológiák része. Mint a keresztény posztmodern gnózis igenlője, Peter Koslowski többször is felhívta rá a figyelmet: a mitologikus tér az ember számára végtelenül messze levő abszolútum és a mindennapi ateisztikus semmi között helyezkedik el. A mítosz a védekezés és a hatalomra törés gesztusa. Mítosz-e a *Miorița*?

A *Miorița* önmagában nem mítosz, de alkalom arra, hogy a mítoszképzés tárgyává váljék. A román nép mítoszáinak egyik bizonyítéka. Alecsandri, Caracostea, Densusianu, Blaga, Eliade, Cioran mind a maguk módján fogalmazzák meg ezt a mítoszt. Paradox módon a mítoszképzés leghevesebb főpapja, egyben a mítoszrombolás legnagyobb mestere: Cioran. Azért, mert mélyebben vallásos gondolkodó, mint bármelyik kortársa, kivéve Ionescut. A bűnbeesés jobban foglalkoztatja, mint a vallástörténész Eliadét, és másképpen, mint a lelki üdvösségéért aggódó Ionescót. Isten ellen forduló hívő, aki hitetlenségével is csak bosszút akar állni „a rossz demiurgosz”-on. Cioran a lázadó és megtérő pásztor. Lázadása káromkodás és igehirdetés: önmarcangoló kritika és megalomán színeváltozás; gnosztikus perlekedés a Teremtővel és feloldódás a szemlélődésben. A lázadó Cioran a mioritikus diskurzus heroikus vonulatába illik. Ő a harcoló, ellenálló pásztor. (Igaz, csak a verbális térben jeleskedett.) Jellemző, hogy ezt a típust Románián kívül alkották meg. Gondoljunk a múlt századi és század eleji bánási és erdélyi írástudók apokrif *Mioriță*ira, melyben a pásztor-áldozat hősiességét vív. A Kárpátokon túl is feltűnik ez az alak egy-két zavaros népi változatban. A romániai közegben azonban ez a vonulat elsorvad, mint Blaga példája mutatja. Blaga ugyanis a bánási románságról írt cikkében – mint emlékszünk rá – felkarolta, aztán elejtette a heroikus változatot.

A *Miorița*-életrajza Románia európai kulturális integrációjának története. Ami Michelet otthonában és műhelyében történt ezen integrációs folyamatok összetettségét és mechanizmusát példázza. A Nyugatnak – mint láttuk – folklór élményre és politikai hűbéresre volt szüksége, Romániának pedig elismerésre és pártfogóra, hogy a virtuális Romániából valóságos Románia lehessen. Mindez a politika és kultúra – íratlan és paragrafusaiiban ismeretlen – „vastörvényei” szerint. Nyugatnak autentikus „más”-ra volt szüksége, és a szalon-romantika nyelvét beszélő értelmiségi előállította a kívánt terméket, mert csak ő állíthatta elő. De amit a nyugati tollforgató – Jules Michelet – meglátott és kiolvasott belőle, azt csak több emberöltő múlva tette a román írástudó: Lucian Blaga. Nem bűn és nem erény. Kulturális tény. Michelet és Blaga egyformán modernnek, ha a posztmodernitásból tekintünk vissza. Csakhogy – Michelet-től eltérően – Blaga sejtette, ha nem is a világra, de a kismemzetekre leselkedő katasztrófát.

A *Miorița*-életrajz a magyar-román kulturális kölcsönhatásokat is tükrözi. Átkerült a moldvai csángó és háromszéki székely folklórba is. Amíg nem került elő egy 18. századi erdélyi román változat, azt hittük, hogy az 1840-es évek derekán lejegyzett moldvai csángó változat az első ismert, írásban rögzített változat. Az már inkább csak véletlen, hogy a mioritikus mítoszképzés főszereplője, Lucian Blaga egyik magyar fordítás kapcsán tette meg az első lépést a mioritikus diskurzus terén. A román „létélmény” megragadásában és

kifejezésében azonban állandó a magyar jelenlét. Ezért az egész román mítoszképzés nem jellemezhető és nem elemezhető a magyar fejlemények ismerete nélkül. Párhuzamos magyar-román történetet is próbáltunk írni. Olykor talán aránytalannak tetszik, mint az 1850-es évek emigrációs vitái. Más esetben, mint a két világháború közötti korszakban, úgy látszhat, a magyar-román viszony háttérbe szorul. Valójában jelen van, de paradox módon, a magyar revizionizmus ellenére a román nemzetstratégiai diskurzusban a magyar-román viszony nem játszik olyan szerepet, mint a múlt század derekán, még akkor sem, ha a lakosságtelepítés, a népirtás, más szóval: az etnikai tisztogatás kérdése napirendre került. Az 1850-es évek magyar-román eszmecseréit nemcsak a részben vagy egészében ismeretlen és elhanyagolt mozzanatok felvázolásának öröme okán próbáltam bővebben bemutatni, hanem azért is, mert a magyar-román viszonyról a megszakított dialógussorozat után sok újat nem sikerült mondani. Az akkor felvázolt stratégiákra rakódott rá az idővel egyre szennyesebb és undorítóbb történelem salakja. Amikor pedig egy-egy önmagában érdekes tanulmányban olyasmit olvashatunk, hogy „*A báránka* a modern román kultúra napfelkeltéje”, akkor az jut eszünkbe, amit Cioran a '40-es években jegyzett le magának: „A Kárpátok alján a világ menete elhalad az ember mellett, és a nap eltűnik a ganédombban és a vulgarításban.”

Jellemző, hogy ma Nyugaton, amelyhez felzárkózni kíván Románia is, gyanakvással figyelték és figyelik a mioritikus heroizmust. A kommunizmus térhódítását nemcsak az intézményesített ellenzék hiányával magyarázzák:

„Hogy jobban megértsük ezt a jelenséget – írja a londoni történész-politológus, Dennis Deletant –, figyelembe kell vennünk a román mentalitásnak a hatalomhoz való viszonyulását. Az a közmondás, hogy „*capul plecat nici sabia nu-l taie*” (lehajtott főt nem éri szablya) a hatalomnak való behódoló magatartást fejezi ki. Ez abból származik, amit Mircea Vulcănescu »a lét román dimenzió«-jának nevezett, amit fatalizmus jellemez. Az életet nem veszik komolyan. Raymond Poincaré szavaival: »*Que voulez-vous, nous sommes ici aux portes de l'Orient, où tout est pris à la legère*«, (Mit akarnak, itt Kelet kapujában vagyunk, ahol mindent könnyedén fognak fel) miközben a halállal félelem nélkül néznek szembe.

Ezt a fatalizmust a legművészebb módon a *Miorița* népballada fejezi ki.[...] A sors elfogadása, amit a szellemi örökkévalóságban való hit határoz meg, politikai kontextusban a földi hatalom elfogadásával állítható párhuzamba és vele szembeni ellenállás hiábavalóságának érzésével. Nem jelentéktelen mozzanat, hogy a pásztorfiú halálának oka az irigység. Ezt az írók körében gyakori jellemhibát használta ki a rezsim az ellenzék felőrlésére, a leg-hatékonyabban az 1971-i »mini kulturális forradalom« után.” (Ceașescu ugyanis ekkor jött meg Kínából, és a nacionalizmus erősítésével véget vetett a viszonylagos liberalizálásnak.)

Nem kevésbé komor a széleskörű terepismertetre épülő amerikai számvetés is, amely kis alfejezetben ajánlja a *Miorița* szellemének meghaladását. A *Miorița* „gyönyörű költői történet, amelynek fő mondanivalója a természet mély szeretete és a sors sztoikus elfogadása. Mégis, mindemellett az olvasót meglepi néhány más – erkölcsi – mozzanat. Elsősorban az az ijesztő gondolat, hogy két ember összeáll egy harmadik, egy gazdagabb meggyilkolására, és ez egyáltalán nem tesz semmiféle erőfeszítést az ellenállásra, az egészet úgy fogadja, mint a sors elkerülhetetlen menetét. Igazságérzet, bosszúvágy, igazságszolgáltatás nyomát sem találjuk.” Igaz, „egy szempontból a *Miorița* egészen pozitívnak tűnik:

keresztény békesség és engesztelődés jellemzi”. Ez viszont a Ceaușescu-rendszerrel szembeni passzivitást idézi. Megbocsátás ez? Metafizikai nyugalom? Hamis derű, hiszen emberi dolog az igazságtalanság miatti harag. Az egészséges önuralom és önbecsülés nem a „sors” elfogadása, hanem az az igyekezet, hogy az ember alakítsa a történelem menetét. „A románok, hogy ha ki akarják küszöbölni az egymással szembeni – etnikai vagy társadalmi – igazságtalanságokat, vissza kell nyerjék igazságérzetüket, ami büntetés kimérését jelenti, ha ez jogos, valamint sorsuk irányítását. Ez olyan optimizmust jelent, amely nem illúziókra és hazugságokra épül, hanem magabiztosságra és igazságra.” Különben minden marad a régiben: „Ha továbbra is elfogadják, hogy valakit azért kell megölni, mert gazdagabb (vagy szegényebb, mint a cigányok), vagy más nyelvet beszél, más szokásai vannak, ha valakit azért kell álnokul becsapni, mert gyanútlan, legyen akár barát, akkor a román népnek nincs jövője.”

Paradox módon Ceaușescu legnagyobb udvari költője, az ún. opportunista irodalom bohózatainak mestere, aki egyben a *Románia éneklése* című hazafiaskodó tv-sorozattal is szórakoztatta-keserítette közönségét: Adrian Păunescu fordult szembe a *Miorița*-kultusszal – még idejekorán, két évvel a decemberi „forradalom” előtt. És illő, a helyzetnek, vagy inkább az ő helyzetének megfelelő motívumot emelt ki a „mioricológia” szövevényéből: a lelkiismeret furdalást. Ő nem tagadta, nem szereti Alecsandrit, de azért a *Miorița* éppen olyan szép, mint Eminescu költészete. Russo fedezte fel, ha Alecsandri módosított is rajta. Ha pedig a román közkincse lett, akkor a román nép közkincse – hangzanak a súlyos szavak. Míg Eliade magyarázatában a mioritikus pásztor cselekedete megsemmisíti a büntetést, Păunescu úgy véli, ilyen gyilkosságokat gyakran követtek el a hegyek között. „De ennek az összeesküvésnek a bevallása irodalmi remekmű lett, egy nép irodalmában: a románban [...] Ahogy azt Marx hangsúlyozza: »a vallomásban átütő erő rejlik«, a valóságos lelkiismeret furdalás felér egy hőstettel. Ha egyesek a hódítás magasztalásával kezdték a kultúrát, bennünk megvolt a jó érzés, hogy lelkiismeret furdalással kezdjük.” Ami még némileg szépen is hangzik, ha nem írt volna a nagy nemzeti bárd tézise nyomatékosítására néhány strófát. A vice kedvéért, íme így hangzanak hiteles fordításban:

*Együtt talált a világkezdet minket,
Három csobánt; meg nem halhatunk mi,
Mert balladában mondott el bennünket,
És szentté avatott Alecsandri.*

*Épp úton voltunk, véletlen fejébe'
S bizony, ki-merre tértünk volna el,
Ha nem kerülnék a kezeügyébe,
S ha Russo úr ránk gondot nem visel.*

*Együtt talált a világkezdet minket
S e könyvben is, évek hosszú során
Báránka-ballada fog egybe minket:
Nem egy, nem kettő, de Három Csobán.*

(Gelu Păteanu fordítása)

A kommunista és nacionálkommunista mioritikus ciklus csúcsa azért D. R. Popescu-nak *A jéghíd* című regénye, amelynek végén tudós értekezés szól arról, hogy a pásztor olyan, mint Ödipusz, aki azért hamarabb és könnyebben adta meg magát a sorsnak, így: „az örökké beszélő világ Istene a mi pásztorfiúnk.” Nem véletlenül tartja számon az irodalomtörténet az író a tragikum és a komikum mixereként.

Az idézett giccs-vers a maga módján a forradalmat jelezte előre, és azt érzékeltette, hogy minden komédia. Csakhogy tudjuk, a román történelem is véres komédia. A vajdákat gyakran legyilkolták. Azok a vajdák, akik sokáig uralkodtak, azok sem kerülhették el sorsukat. Így lett Ceaușescuval is. A polgárháború elkerülése érdekében gyorsan végeztek vele. Igaz, a Ceaușescu-per nem igazán sikerült. Jellemző, hogy a magyar televízió első beszámolójában még láthattuk azt, amikor a megtört diktátor a vádra, hogy felállította a Securitatét a nép sanyargatására, úgy felelt: Ti vagytok a Securitate! Az adás ismétléséből már ez – az egyébként épületes – jelenet kimaradt. A kivégzést sem láthattuk, nem mint-ha kíváncsiak lettünk volna rá, pedig az is épületes jelenet lehetett. Hátulról lőtték le a házaspárt, a fal felé menet, miközben Ceaușescu az Internacionálét énekelte. A zsigeri reflex az épületes. A nagy nacionálkommunista így tett arról tanúságot, hogy igazában ő volt az utolsó sztálinista.

Az Internacionálé éneklésének gesztusa kísértetiesen illeszkedik Mircea Eliade mioritikus teológiájába, igaz, laicizált elemként. Mircea Eliade, amikor nagy regényében újra írta a múltját, akkor a legionarizmussal vádolt hőisével a *Mioritát* énekelte el – kommunista vallatóinak. És a hős előadta a ballada tudós magyarázatát, mintegy a szent és a profán találkozását érzékeltetve. Hiszen az énekelő jelezte: „Rejtjeles nyelv. Így kezdődik az üzenet labirintusból.” Mire a vallatók vérszemet kapnak, és meg akarják fejteni, milyen összeesküvés állhat mögötte, és amikor odáig jutnak, hogy ki találta ki, akkor annak a jellemzése, aki kitalálta, a hajdani Kapitányra illik. Aki 1956 után ennek a regénynek román kéziratát vagy a francia kiadását olvasta, és rajtakapták, börtönre számíthatott. 1991-ben megjelenhetett Bukarestben népszerű kiadásban is. Így a maga módján igaza van a vasgárdista futurológiának, amely 1940-ben jelent meg „Egy legionárius leveleiből 2000-ből” címmel: „A Kapitánynak el kellett esnie, hogy belépjen a legenda birodalmába, a mioritikus térbe, ahonnan jött egy pillanatra, de ami az idő fölötti szellemi fény. De a Kapitány ott is él, a mioritikus sorsban, mint ahogy a kő mesteri formáiban és a művész vésőjében, a bronz csiszolásában és a gipsz formálásában, a festő tehetségében és a költő varázslatában”.

Közben Romániában lezajlott a forradalom, amelynek során szinte szemünk előtt folyt valami értelmetlennek tűnő és rejtélyes lövöldözés. A román tv épületét körbe lövöldözték, mégsem talált senkit a golyó, máshol viszont áldozatok is voltak. Ma már tudjuk, valamiféle káosz-hadművelet volt a Securitate részéről. Addig tartott, amíg gyorsan meg nem egyeztek a hatalommal, aztán finomabb akciók következtek. Marosvásárhelyre verekedő elemeket szállítottak, Bukarestbe pedig kétszer is felvonultatták a bányászokat. A nagy probléma a számonkérés volt, és annak elkerülése, sok kisebb és nagyobb alku megkötése révén. Ilyen körülmények között üzenetértéke volt annak az eszmefuttatásnak, amely azt mondta ki: inkább meggyilkoltatni, mint gyilkolni. És ez akarva, nem akarva az erőszaknak való ellenállást helytelenítette. Mintha már az áldozat is potenciális gyilkos lenne. De mindenképpen bűnös, mert passzivitása bűnre csábít. A mioritikus reneszánsz kezdemé-

nyezője azonban nem ezen háborodott fel, amikor az említett cikket elolvasta és nyílt levelet tett közzé, hanem azon, hogy nem eléggé világos: a balladának és a mítosznak mi a rejtett értelme? – márpedig a *Miorița* kapcsán a bölcsesség köve állt össze, melybe „egy nép halhatatlanságba vezető útja íratott be”. A *bárányka* „ének a román nép megalapozásáról”. Gyilkosság és polgárháború, vagy polgárháborús mozzanatokban bővelkedő forradalom lenne az alapító esemény? Akik félnek ettől, igyekeznek a brutális mozzanatot szublimálni. Akik viszont polgárháborús hangulatot tudnak gerjeszteni a gyilkosságot külső és belső ellenség művének tartják. A Nagyrománia Párt költő vezére, Corneliu Vadim Tudor is úgy adta el a maga *Bárányka*-parafrázisát, hogy „a jaltai hatalmas bűn emlékére” emlékeztetett.

„Jó emberek, még nincs elegetek ebből a *Miorița*-kérdésből?” – fakadt ki Cioran életművének egyik értő elemzője, Dan C. Mihăilescu, amikor egyik 1994-es ankét azt firtatta, hogy miben rejlik a román szellemiség lényege a *Miorița* perspektívája felől nézve, és ugyancsak ebből a perspektívából, mit jelent Dracula története. Miként magyarázható a *Miorița* és a Dracula valósága egyazon kulturális térben? Miért Dracula jelképszerű? Fatalizmus versus agresszivitás – *Miorița* versus Dracula? Mihăilescu nem véletlenül tartózkodott az olyan bon mots-któl, amelyekkel az ankét résztvevői bőven éltek. Például az egyik „mioritikus Dracula-országról”, a másik azt fejtegette, hogy „Cioran a román szellemiség Draculája”, továbbá Dracula a kozmopolita kegyetlenség hordozója, és azért ismerik külföldön jobban, mert amíg „a fennköltlen feláldozott pásztor a román lélek belső visszatükrözése, a híres vámpír e lélek kivetülése”. Mihăilescu idegenkedik az ilyen frazeológiától, bár tudja: ha elárasztana Noé özönvize, vagy szétrobbanna a föld, akkor is kozmikus nászról „beszelnénk”. Mihăilescu azt is tudja: a független Romániának szüksége volt alapító mítoszra. Ez „a halál mint öröm” lenne? „Ha ez a »lényeg«, akkor lényegünk a paradoxon.” Mert ez a *Miorița*-kultusz „ultrakáros fetisizmus”. Ami a lényegét illeti: „Ki kellett »találni« egy heroikus mítoszt 1989 után is (mint 1870 után), valami olyat, ami az európai ember agyában a románok erőszakosságával és barbarizmusával kell hogy összefonódjon. Ha addig otthon csendben szenvedtünk, mioritikusan, a peresztrojckára való ébredéssel, és még inkább ama vakmerőségünkkel egy időben, hogy a KGST többi juha előtt bevonulunk a nyugati esztenába, – hopp! a fiúk felébresztették Draculát!” Persze, mint a szélsőjobboldali sajtó hirdeti, ez a Dracula-kultusz a Románia-ellenes erők és körök műve, hiszen Erdélyről van szó. Márpedig – hangsúlyozza ezzel szemben Mihăilescu – ahelyett, hogy „MI” csinálnánk Dracula-filmet, „a mioritikus érmet verjük újra. Nagyon rossz. Lekéssük a vonatot, mint mindig.” Ami egyébként az utolsó kérdést illeti („*Miorița* versus Dracula?”), a válasz: „Nem. Mi versus magunk. Így volt, így van.” A változás igénye utáni keserű kiáltás ez, a román groteszk és abszurd nyelvén. Olyan ember aggodalmi, aki tudja, mi a mítoszképzés és kockázata. Azóta ő sem olyan komor, a világ jobbra fordult Romániában, ő pedig egyik legjobb könyvbemutató műsort vezeti a román televízió kulturális csatornáján. És közben sikerült olyan érmet verni, amire addig senki sem gondolt. Dracula megírta naplóját, jól megtűzdelte Mircea Eliade és Blaga bölcsességeivel, mert kilép az időből, bojkottálja azt, elhenceg barátainak, Cusanusnak és Ficinónak magával a valóságos énekkel, amelynek hőse megkísérli a transzcendens kalandot, és a kozmikus térbe kerül, és a naplóíró vajdától azt is megtudjuk, hogy a románoknak azért „nem volt ideje katedrálisokat építeni, mert a *Miorițát* alkották meg”.

De ha túl akarnók dimenzionálni témánkat, akkor azt mondhatnánk, egyszer talán ki derülhet, hogy a mioritikus mítoszképzés a feltámadás vagy az apokalipszis előjátéka volt-e vagy sem. Egyelőre csak úgy látjuk, ez a mioritikus mítoszképzés és kritikája a vajúdas kísérelőjelensége: egyén és közösség identitáskeresésének – olykor drámai – folyamata. Amikor a bulvársajtóban olvasunk mioritikus maffiáról, tolvajlásról, korrupcióról stb. akkor már-már önfeledten szórakozunk. És minden okunk megvan rá. A *Plai cu boi* (Pláj ökrökkel) folyóirat címe szellemes szójáték (oi=juhok, boi=ökrök). A folyóirat maga a román szélsőségek: szenny és a pompa, nyomor és luxus, gátlástalan locsogás és fennkölt pátosz keveredésének, kontrasztos együttlétének képi és tartalmi megjelenítése. „A mioritikus ortodoxia” a román kereszténységkultusz elleni pamflet, a legjobb pamflethagyományok folytatója, amely többek között a hajdani szekusok térhódítását ecseteli az egyházi és a tudományos élet fórumain, például azt, hogy miként lettek a pártaktivistákból teológia professzorok, de az már persze túlzás, hogy a Román Akadémia lenne a Securitate utolsó fellegvára. Mégis, ez a mioritikus reneszánsz – ha belegondolunk – szívszorító. Ez is „holisztikus (görög holosz=egész, teljes) jelen, örök jelen”? És mit csináljunk akkor, amikor a végén megtudjuk, hogy a ballada szabadkőműves szülemény, misztikája pedig a dák világban gyökerezik? Természetesen ne vessünk, de óvatosan! Mert közben megjelent a „Legionárius Miorița” is a színen. A műcím nem azt jelenti, hogy *A bárányka* belépett a Vasgárdába, hanem azt, ahogy egy legionárius a pásztorfiú helyébe lépve átéli a drámát, és az anyjának megüzeni, hogy a csillagok közé ment fel a Kapitány után, a felhők között járkal a nicadorokkal és a decemvirekkel, akik maguk is vőlegények. (A három nicador: Nicolae Constantinescu, Ion Caranica és Doru Belimace ölték meg Duca miniszterelnököt, a decemvirek az a tíz férfiú, aki Mihail Stelescut végezte ki egyenként 12 lövéssel, majd fejszével feldarabolta, mint árulót. Valamennyien tettük után feladták magukat, aztán valamennyiüket 1938 novemberének végén a Kapitánnyal együtt a király parancsára „szökés közben” tarkón lőtték, de előtte – a biztonság kedvéért – megfojtották, majd valami savval leöntve a jilvai börtön udvarán elföldelték, elfelejtve, hogy a sav a föld alatt nem megsemmisítő, hanem éppen tartósító hatást fejt ki...) Ez a történet mintegy válasz lehet arra a tézisre – amelynek egyébként a kitűnő folklorista (Crainic és Caracostea szellemiségének éltetője) adott teret –, hogy „ha a pásztorfiú a túlvilágon találkozott volna a népével, akkor idegen számba ment volna közöttük,” mert rendeltetésének megfelelően nem nemzet utódokat, viszont anyját kímélő végrendeletével a mű „az egész emberiség irodalmának egyik remeke”. Mindenesetre van valami megrázó abban, ahogy éppen a vasgárdista halálcapat indulójának szerzője, Radu Gyr a börtönben „Egy pláj lábának balladája” című hosszú mioritikus költeményét morzé-jelekkel tette közzé, és ez aztán a Securitate levéltárából került elő... Egyébként, amikor indulóját szerezte, akkor is *A bárányka* valahol jelen volt. 1936-ban így írt: „Kétségtelen, ahhoz, hogy az ember meg tudjon halni, kellő nagy erőre van szükség. A belső derű nagy erejére. Le kell szállni *A bárányka* pásztorának tiszta és világító lelkébe, abban a pillanatban, amikor a halállal azúr-nászát készítette elő.” Mihaela nővér, aki korábban lelkes híve volt a Vasgárdának, meg is hagyta végrendeletében: „Vétkeztünk, amikor kardot rántottunk, és el is fogadtuk, hogy kard által vesszünk.”

A gatzettek nem maradnak mindig megtorlás nélkül. Tudós folklór elemzés szerint az áldozatnak kiszemelt pásztorfiú olyan csapdát készített ellenségei számára, amibe majd ők esnek bele. (Hogy ez miként történik, nem tudjuk, nyilván arra gondolhatott a szerző,

hogy az utókor megbélyegzi a gyilkosokat, és már 1888-ban egy erdélyi verselő nem is állotta meg, hogy ne írjon olyan változatot, amelyben a föld meghasad és elnyeli a tetteseket. A heideggeriánus exegéta szerint *A bárányka* olyan történetet mond el, amely valóságos szentségtörés, de éppen azért, mert előre elmondja, nem történik meg, és azért mondja el, hogy ne is történjen meg. És ez egyben megerősíti a már korábban alkalmazott heideggeri idézetet: „A lemondás nem vesz el. A lemondás ad.” Láttuk!)

A mioritikus létformával kérkedő diskurzus származása halandzsa lenne? A halálkultusz, a halál esztétizálása borzalmas következményekkel szokott járni. Ma nem is illik a halálról beszélni. De a ballada igazában az *ars vivendí*ről szól, még akkor is, ha akadt, aki belefűzte a kívánságot: „Tisztán haljak meg, / Átok nélkül”. *A bárányka* használati értéke felbecsülhetetlen. Hosszú leltárt lehetne készíteni, hogy kinek milyen nehéz helyzetben nyújtott vigaszt. Akadt, aki ráolvasásként mondogatta magának, ha beteg volt, és megnyugodott tőle. A tollforgatók viszont a világirodalom legnagyobb kísérleti lovává tették hol vörösre, hol feketére színezve *A báránykát*.



PATAKI FERENC: AZ EMBER KERESZTJE (1993)